

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
QARSHI-MUHANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

2024 yil

Ro'yxatga olindi № 03/01/003

2024 yil

IJTIMOY EKOLOGIYA

fanining

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	700 000-Muhandislik, ishlov berish va qurilish sohalari
Ta'lim sohasi:	710 000-Muhandislik ishi
Ta'lim yo'nalishi:	60710400-Ekologiya va atrof muhit muhofazasi (sanoatda)

Qarshi 2024 – yil

Fan (modul) kodi	O'quv yili	Semestr	ECTS krediti
IE1104	2024-2025	1	4
Fan/modul turi	Ta'lim tili	Haftadagi dars soatlari	
Tanlov	O'zbek	6	
Fanning nomi	Auditoriya	Mustaqil ta'lim	Jami yuklama
	masbg'ulotlari	(soat)	(soat)
	60	60	120
Ekologiyaning huquqiy asoslari			

I. Fanning mazmuni

Talabalar o'rtasida barqaror ijtimoiy ekologik dunyoqarashni shakllantirish va ijtimoiy ekologik bilimlarni hayotga tatbiq qilish yo'llarini yoritib berish.

Bakalavriat darajasida quyidagi bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat: ijtimoiy ekologiyaning predmeti va vazifalari, sotsiokotizimlar tushunchasini, biosfera va noosfera haqidagi ta'limotlarni talabalar ongiga etkazish. Hozirgi zamon ilmiy texnika taraqqiyotining salbiy ijtimoiy oqibatlarini, ayniqsa atmosferani ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, tuproq degradatsiyasi, chiqindilarni paydo bo'lishi, biologik xilma xillikni kamayish kabi muammolarni sabablarini ko'rsatib berish va ularni oldini olish masalalarini yoritish vazifasi hisoblanadi. Ijtimoiy ekologiya fani orqali yoshlar ongida barqaror rivojlanishning ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy yo'nalishlarni to'lg'icha qaror toptirish va ekologik ta'lim tarbiya masalalariga alohida o'rin berish hisoblanadi. Fanning muxim vazifalaridan biri global va mintaqaviy ekologik muammolarni Markaziy Osiyo misolida ko'rsatib berish, mintaqamizdagi ijtimoiy ekologik xavf xatirlarni asosiy yo'nalishlarini yoritib berish va bu muammolarni xalq qilishda O'zbekiston Respublikasini olib borayotgan ijtimoiy ekologik siyosatini va bu boradagi ko'p qirrali halqaro hamkorligini chuqur taxlil qilish

II. Fanning maqsad va vazifalari

Ijtimoiy ekologiya fanini o'zlashtirish jarayonida bakalavrlar quyidagilar bo'yicha nazariy bilimiga ega bo'lishi kerak:

- mintaqaviy ijtimoiy-ekologik muammolarni paydo bo'lishining asosiy sabablari
- mintaqada ijtimoiy-ekologik omillarni inson slomatligiga ta'sirini o'ziga xosligi
- avtotransport va yo'l tizimida ekologik ta'limni axamiyati.
- O'zbekiston Respublikasining barqaror taraqqiyoti uchun ta'lim konsepsiyasini amalda qo'llash yo'llari haqida tasavvurga ega bo'lishi.
- jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlari konsepsiyasining mohiyati
- inson, jamiyat va tabiat
- jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlar evolyusiyasi

- ilmiy -texnika taraqqiyotining jamiyat va tabiat o'rtasidagi, inson va atrof muhit o'rtasidagi munosabatlarga ta'siri.

- biosfera xaqidagi ta'limot

- ekologik omillar va ularning ijtimoiy-ekologik oqibatlari

- ijtimoiy ekologiyaning paydo bo'lishi va rivojlanishi

- ijtimoiy ekologiyaning predmeti va vazifalari

- ijtimoiy ekologiyaning boshqa fanlar bilan munosabati va uning axamiyati **bilishi va foydalana olishi kerak.**

- demografik omillarning sog'lom turmush tarzining ijtimoiy -ekologik o'Ichamlarga ta'siri

- insonning ijtimoiy-ekologik sharoitlarga moslashuvi

- avtotransport vositalarini insonning morfologik va psixofiziologik ko'nikmohiyatlariga moslashtirish masalalari.

- iqlim o'zgarishining ijtimoiy-ekologik muammolari

- iqlimning global o'zgarishida antropogen va tabiiy omillarning roli

- iqlim o'zgarishi rivojlanishning ssenariylari

- iqlim o'zgarishining ijtimoiy-ekologik va iqtisodiy oqibatlari

- iqlim o'zgarishini yumshatishda ijtimoiy-ekologik va iqtisodiy adaptatsion mexanizmlarni roli

- ijtimoiy ekologiyaning mintaqaviy muammolarining umumiy xarakteristikasi **ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.**

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

Fan tarkibi mavzulari:

1-modul

Jahon sivilizatsiyasi bilan ijtimoiy-ekologik rivojlanish o'rtasidagi nomutanosibliik. Global ekologik inqirozning sabablari va oqibatlari. Inson va ekologik xavfsizlik. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash. Ijtimoiy ekologiya fanining predmet sohasi, uning asosiy vazifalari va prinsiplari. Ijtimoiy ekologiyaning fan sifatida paydo bo'lishi. Ijtimoiy ekologiyaning rivojlanish bosqichlari. Ijtimoiy ekologiyaning predmeti, vazifalari. Ijtimoiy ekologiyaning boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi.

2- modul

Umumiy ekologiyaning tarmoqlari. O'simliklar va xayvonlar ekologiyasi. Inson ekologiyasi. Biosfera nima? Biotsenoz va uning turlari. Ekotizim tushunchasi va tarkibi. Gomeostaz va ekologik sukseksiya. Noosfera bilan biosfera o'rtasidagi farq. Ekologiyaning asosiy konunlari. Barri Kommoner konuni. Ekologik valentlik. Libixning "minimum konuni". Shelfordning "tolerantlik konuni". Ijtimoiy ekologiyaning asosiy qonunlari. Barkoror rivojlanish tushunchasi. Barkoror rivojlanishiga o'tishning asosiy yo'nalishlari. Ijtimoiy-ekologik tadqiqotlar olib borish amaliyoti.

3- modul

Ekologik monitoring va uning asosiy pog'onalari. Ekotoksikologiya. Toksik moddalarning turk organizmlar yashash tarziga ta'siri. Toksik jarayonlar va ularni basvulash. Atrof muhitni muhofaza kilish bo'yicha qbul kilingan qonunlar. Me'yoriy xujjatlar. Ekologiya

va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi va uning faoliyati. Ekologik xarakat maksadi va vazifalari.

4- modul

Aholi sonining ortib borishi va erning cheklanganligi. CHuchuk suv taqchilligi muammosi. Atmosfera xavosining ifloslanishi, Orol dengizi topografiyasi. Orol dengizining qurishi sabablari va oqibatlari. Orolbuyi ijtimoiy-ekologik muammolari. O'zbekistonda orelbuyi muntazasida amalga oshirilayotgan ekologik tadbirlar.

5- modul

O'zbekistondagi mavjud xalqaro ekologik tashkilotlar. Atruf muxitni muhofaza qilish buyicha xalqaro xuquqlar. Alohida muhofaza qilinadigan hududlar a) qo'riqxonalar, b) buyurtmapar, v) milliy bog'lar va landshaftlar. O'zbekiston "Qizil kitob" to'g'risida.

6- modul

Demografiya tushunchasi. Demografik jarayonlar. Aholi salomatligi. Ekologik etika. Ekologik madaniyatning jamiyatdagi o'rni. Tashkiliy choralar. Fan-texnika yutuqlaridan foydalanish. Gigienava sog'lom turmush tarziga e'tibor.

Ma'ruza mashg'ulotlari multimediy qurilmalari bilan jihatlangan auditoriyada akademik guruhlilar oqimi uchun o'tiladi.

2.3. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar mavzulari

Global ekologik inqirozni yuzaga kelish sabablari, Ijtimoiy ekologiyaning fan soxasi, Inson ekologiyasi – ijtimoiy ekologiyaning tabiiy-ilmiy asosi. Hozirgi zamon ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida insonning ijtimoiy– biologik va ekologik imkoniyatlarining optimallashtirish, Iqlim o'zgarishining ijtimoiy-ekologik muammolari, Ijtimoiy ekologiyaning mintaqaviy muammolarining umumiy xarakteristikasi, Ekologik muammolarni hal qilish yo'llari, O'zbekistan Respublikasining dolzarb ekologik muammolari

2.4. Laboratoriya ishlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Laboratoriya mashg'ulotlari uchun mavzular

Muhit haroratini aniqlash, Havoning nisbiy namligini aniqlash, Atmosfera havosining ifloslanishini aniqlash, Tuproqning nisbiy namligini aniqlash, Kuzatuv maydonidagi o'simliklar zichligini aniqlash, Suyuqlik zichligini aniqlash, Suvning umumiy qattiqligini aniqlash

2.5. Kurs ishi (loyihasi) bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

O'quv rejalarda kurs ishi (loyihasi) kiritilmagan.

III. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

"Ijtimoiy ekologiya" fanini o'rganuvchi talabalar auditoriyada olgan nazariy bilimlarni mustabkamlash va huquqiy jihatdan ekologik amaliy masalalarni yechishda ko'nikma bosil qilish uchun mustaqil ta'lim tizimiga asoslanib, kafedra o'qituvchilari

rahbarligida mustaqil ish bajaradilar. Bunda ular qo'shimcha adabiyotlarni o'rganib hamda internet saytlaridan foydalanib referatlar tayyorlaydilar, amaliy mashg'ulot mavzusiga doir uy vazifalarini bajaradilar, ko'rgazmali qurollar va slaydlar tayyorlaydilar.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanishga tavsiya etiladi.

- darslik va o'quv qo'llamlar bo'yicha fan mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- kompyuter texnologiyalari tizimlari bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha referat va konspektlar tayyorlash;
- talabanning o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan adabiyotlar, monografiya va ilmiy to'plamlarni ehuqur o'rganish;
- interaktiv va muammoli o'qitish jarayonida faol qatnashish;
- masofaviy (distanstion) ta'limni tashkil etishda qatnashish.

Mustaqil ta'lim

T/r	Mavzularning nomi	Soat
1.	Tabiat va inson.	2
2.	Biosfera. Tuzilishi va vazifasi.	2
3.	Inson va biosfera.	2
4.	Global ekologik muommolar.	2
5.	O'zbekistan Respublikasining ekologik muommolari.	2
6.	Urbanizatsiya jarayoni va ekologik muommolar.	2
7.	Ekologiya va demografiya (aholini o'sishi). Ekologiya va xalqaro munosabatlari.	2
8.	Atmosferaning ifloslanish muommolari.	2
9.	"Issiqxona" effekti.	2
10.	Energetika sanoati va atruf-muhit.	2
11.	Kislotali yong'irlar.	2
12.	Transport va atruf muhit.	2
13.	Ozon qatlammimi yemirilishi va uning salbiy oqibatlari.	2
14.	Muqobil energiya manbalari.	2
15.	Gidrosfera. Suvdan foydalanish muammolari.	2
16.	Oqova suvlarni tozalash usullari.	3
17.	Litosfera va u bilan bog'liq muammolar.	3
18.	Tuproqning ifloslanishi.	3

19.	O'simliklar va hayvonlar himoyasi muommolari.	3
20.	Tabiat va inson.	3
21.	Biosfera. Tuzilishi va vazifasi.	3
22.	Inson va biosfera.	3
23.	Global ekologik muommolar.	3
24.	O'zbekistan Respublikasining ekologik muommolari.	3
25.	Urbanizatsiya jarayoni va ekologik muommolar.	3
	<i>Jami:</i>	60
<p>3.7. O'quv va ishlab chiqarish amaliyotlari. O'quv rejada o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlari kiritilmagan.</p>		
3.	<p>IV. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentiyalar)</p> <ul style="list-style-type: none"> Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: <ul style="list-style-type: none"> "ijtimoiy ekologiya" fanini yuqori darajada rivojlantirish omillari haqida <i>tasavvur va bilimga ega bo'lishi</i>; ta'lim yo'nalishlari bo'yicha qo'llaniladigan asosiy masalalarni yechish, har xil xususiyatlarini bilish va ulardan foydalanish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi</i>; talaba olib boriladigan ismi mazmun-mohiyatini bilish, ulardan foydalanish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.</i> 	
4.	<p>Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ma'ruzalar; Interfaol keys-stadlar; semenarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); guruhlarda ishlash; taqdimotlarni qilish; individual loyihalar; jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar. 	
5.	<p>Kreditlarni olish uchun talablar: Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tabiiy natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha test topshirish.</p>	
6.	<p>Asosiy adabiyotlar</p> <p>1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: «O'zbekiston», 1992y. 2.O'zbekiston Respublikasining tabiiy muhofaza qilish va ekologiyaga oid barcha qonunlari</p>	

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishiga oid Farmonlari, Qarorlari va Farmoyishlar	
4.Otaqulov O'.X. Ijtimoiy ekologiya. Qarshi: "Inlekt",2022	
5. Richard O. Mines, Jr. Ecological Engineering: Principles and Practice. School of Engineering, Mercer University, Macon, Georgia, USA. ISBN 978-1-118-80145-1. This edition published by John Wiley & Sons, Ltd, 2014.	
6. Nikolaykin N.I., Nikolaynik N.E., Melexova O.P. Ekologiya. M.: Drova, 2004	
7.Shadimetov YU.SH. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. Oliy ukuv yurtlari uchun darslik.- Ukituvchi, 1993.- 264 b.	
8.Adamovich B.A., Vestyak A. V., Kucherov V.P. Sotsialnaya ekologiya. Moskva: «RAU-Universitet», 2002. -240 s.	
9. Abdullayev Z. A. Ekologicheskie otnošeniya i ekologicheskoe soznanie. -Tashkent: «Fan» 1990. -231 s.	
Qo'shimcha adabiyotlar	
10. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekistan", 2017. -488 b.	
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi davlat boshqaruviga raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat hamda axborot tizimlarini joriy etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-5598-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 13.12.2018 y., 06/18/5598/2313-son)	
12. Proxorov B. B. Sotsialnaya ekologiya. Uchebnik dlya studentov vuzov. -M.: Izdatelskiy sentr «Akademiy» 2005. -416 s.	
13. Chermashchva, A., Vovik A. I. Sotsialnaya ekologiya.-M.: «Rech». 2000. -120 s.	
14. Sitarov V.A., Pustovoy V.V. Sotsialnaya ekologiya. - 2000.-280. s	
7.	<p>Fanning o'quv dasturi Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.</p>
8.	<p>Fan(modul) uchun mas'ullar: Jonqobilov B.U. – QarMII, "Ekologiya va atrof muhit muhofazasi" kafedrasida assistenti Mamanov J.G.:- QarMII, "Ekologiya va atrof muhit muhofazasi" kafedrasida stajyor-o'qituvchisi</p>
9.	<p>Taqrizchilar: Tilovov T.– QarDU, "Agrokimyo va ekologiya" kafedrasida professori. Samadov X. – Ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi Qashqadaryo viloyat boshqarmasi bo'lim boshlig'i.</p>